

ГОНЧАРУК Д. Д.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ В ІТАЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ: СЛОВОТВІРНА ТА СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Висвітлено словотвірні та семантичні характеристики оцінних назв осіб в італійській та українській мовах. Наведено приклади еквівалентів та проаналізовано особливості емоційно-експресивних відтінків. Виокремлено різницю між зменшено-пестливими та збільшено-згрубілими суфіксами.

Ключові слова: оцінні назви осіб, зменшено-пестливі, збільшено-згрубілі суфікси.

Освещены словообразовательные и семантические характеристики оценочных названий лиц в итальянском и украинском языках. Приведены примеры эквивалентов и проанализированы особенности эмоционально-экспрессивных оттенков. Выделена разница между уменьшительно-ласкательными и увеличительно-уничтожительными суффиксами.

Ключевые слова: оценочные названия лиц, уменьшительно-ласкательные, увеличительно-уничтожительные суффиксы.

The word building and semantic characteristics of evaluative names of persons in the Italian and Ukrainian languages are ascertained and peculiarities of emotionally-expressive nuances are analyzed. The difference between the diminishingly codling and the increasingly coarse suffixes is clarified.

Key words: evaluative names of persons; the diminishingly codling, the increasingly coarse suffixes.

Мета полягає у дослідженні та порівнянні семантичного та словотвірного аналізу групи оцінних назв – іменників на позначення осіб в італійській та українській мовах.

Актуальність теми полягає в тому, що оцінні назви осіб в італійській та українській мовах не були предметом окремого порівняльного аналізу.

Результати роботи можуть бути використані в підготовці курсів з порівняльної лексикології та порівняльної граматики.

Об'єктом дослідження є оцінні назви осіб в італійській та українській мовах, а також їхня словотвірна та семантична характеристика.

Предметом дослідження є порівняння оцінних назв осіб.

Мова є основним засобом людського спілкування. Крім своєї головної, комунікативної функції, вона виконує також додаткову – емоційну, експресивну. Неповторний світ інтелекту, почуттів та емоцій, волі людини є невидимим для інших. І тільки мова надає найбільше

можливостей розкрити їх для інших людей, вплинути силою своїх переконань чи почуттів. Однією з таких можливостей є оцінні назви осіб – пестливі та згрубілі форми іменників.

Група емоційно-експресивної лексики визначається, обмежуючись кількома категоріями слів. До складу цієї лексики належать слова, які вже в своєму значенні містять позитивну чи негативну оцінність і називають відчуття, настрої, процеси (*нудьга, сум, жаль, досада, кохання, ласка, краса, втіха, розкіш, щибетати, пестити*).

До емоційно-експресивних належать також слова, в яких оцінність виражається не лексично, а граматично, тобто суфіксами чи префіксами емоційної (суб'єктивної) оцінки (*сонечко, голівка, матінка, очиці, батечко, братик*). Частина слів української мови не має постійного емоційного забарвлення, а набуває його залежно від того, в якому контексті і з якою метою вживається (неабияку роль тут відіграє вимова, інтонація, місце їх у реченні).

Найстійкішою і найвиразнішою є емоційність, пов'язана з походженням слова або з місцем переважного вживання.

У системі словотвору іменників – назв осіб – значне місце займає підсистема демінутивності – аугментативності, що включає в себе відіменникові словотвірні типи з суфіксами, які несуть в собі семантику суб'єктивної оцінки. Причому якщо в системі назв неістот ті ж самі іменникові суфікси передають значення реальної, об'єктивної зменшеності або збільшеності в поєднанні з оцінними відтінками, то в назвах осіб вони, як правило, є носіями власне оцінної семантики [1]. Це є наслідком тривалого розвитку категорії зменшеності – збільшеності, що історично сформувалася на основі вираження реальних ознак предметів – малого або великого розміру, обсягу, зросту, віку, ваги, форм, малої насиченості і таке інше. Для її вираження використовуються зменшено-емоційні суфікси та суфікси збільшеності, які, приєднуючись до твірної основи, надають новоутвореному слову відтінків здрібнілості, ласкавого ставлення особи, голублення, пестливості або збільшеності, зневажливості, згрубілості й аж до лайливості.

Серед іменників із суфіксами суб'єктивної оцінки можна виділити дві великі групи: назви зі значенням збільшеності переважно з негативною оцінкою і назви із значенням зменшеності переважно з

позитивною оцінкою. У кожній із цих груп наявні лексеми з частковими значеннями.

Назви осіб завжди мають оцінну семантику, а тому не належать до власне зменшених або збільшених імен [2]. Тобто зменшено-емоційні назви осіб (демінутиви) мають переважно позитивне емоційне забарвлення, але залежно від контекстуального оточення можуть втрачати значення позитивної оцінки й набувати відтінків зневажливого, іронічного або й саркастичного ставлення – *людинка, подруженька, синочок*.

Крім того, іменники з відтінками збільшеності й суб'єктивної оцінки згрубілості, негативного ставлення за певних умов втрачають негативне забарвлення, позначаючи при цьому відтінки фамільярності, дружнього ставлення, доброзичливої жартівливості – *замазура, хлопчище, дівчисько*.

В італійській лінгвістиці існує поняття “*alterazione*” – зміна, перекручування, викривлення, що означає часткову модель суфіксації, з якою початкове значення слова не змінюється в цілому, а лише в деяких аспектах (кількість, якість, судження мовця). Так, наприклад, слово *donna* – *жінка* має змінні форми: *donnetta; donnona; donnaccola; donnaccia; donnacchera*. Таке явище відіграє основну роль для вираження сприйняття, тобто емоційного налаштування й особистого відчуття та розуміння того, хто говорить.

Пестливі слова в італійській мові можуть утворюватись за допомогою суфіксів: –ino: *mamma – mammina*; –etto: *donna – donnetta*; –ello: *rondine – rondinella*; –uccio або ж –uzzo: *avvocato – avvocatuccio*; –otto: *giovane – giovanotto*; –acchiotto: *lupo – lupacchiotto*.

В українській мові такими суфіксами є: –к-о (*матко*), –ок (*дружок*), –ик (*карасик*), –ець (*братець*), –иц’-(а) (*сестриця*), –ичк-а (*молодичка*), –инк-а (*дівчинка*), –очк-а, –ечк-а, –очок, –ечок (*невісточка, донечка, синочок*), –оньк-а, –еньк-а (*дівчинонька, бабусенька*), –ун’-(а) (*матуня*), –ус’-(а) (*матуся*); похідні –усеньк-а, –унечк-а, –уньчик, –усечк-а (*бабусенька, матунечка, матуньчик, бабусечка*) та інші.

Виходячи з цього, можна вивести певні закономірні еквіваленти при відтворенні італійських суфіксів українською мовою. Так, наприклад, суфікс –ino в українській мові частіше матиме відповідники:

–ус, –ик, –к: *tatta* – *tattina*, *мама* – *мамуся*; *topo* – *topolino*, *миша* – *мишка*.

Італійський суфікс –etto відповідає українським –ок, –к, –ик, –ен: *donna* – *donnetta*, *жінка* – *жіночка*; *zia* – *zietta*, *тітка* – *тітонька*; *orso* – *orsetto*, *ведмідь* – *ведмедик*.

Яскраво помітно, що в італійській мові суфікс додається до основи, не змінюючи її буквенний склад, а от в українській мові поєднання суфікса супроводжується морфологічним чергуванням задньоязикового *к* з шиплячим *ч*: *вовк* – *вовченя*, або *г* з *ж*: *внук* – *внучок*, *друг* – *дружок*. А також чергування голосних *i* та *e*: *ведмідь* – *ведмедик*.

Італійський суфікс –ello частіше відповідає –ечк, –очк, а також рідше –ц, –ок: *rondine* – *rondinella*, *ластівка* – *ластівочка*; *asino* – *asinello*, *віслук* – *віслючок*.

Влучним еквівалентом суфікса –uccio – слід вважати суфікс –ик: *cavallo* – *cavalluccio*, *кінь* – *коник*.

У свою чергу суфікс –ик в українській мові розрізняється за семантичними відтінками пестливості (*коханчик*, *женчик*), зменшено-пестливості (*лейтенантик*, *вівчарик*), зменшено-зневажливості (*інтелігентик*, *музикантик*). Частіше вживається з пестливим характером, ніжності та симпатії: *братик*, *котик*. А також перед суфіксом –ик відбуваються чергування ець/ч (*купець* – *купчик*, *молодець* – *молодчик*), (*жнець* – *женчик*, *швець* – *шевчик*), а також і/о.

–otto має еквіваленти –ок та –ець: *giovane* – *giovanotto*, *юнак* – *юначок*.

Суфікс –otto вказує також на назви малих тварин: *aquila* – *aquilotto*, *орел* – *орленя*; *lepre* – *leprotto*, *заєць* – *зайченя*; *passero* – *passerotto*, *горобець* – *горобеня*.

В українській мові відповідним суфіксом для позначення тварин, малих за віком, є –ен- і синонімічні –атк-, –ятк-, –енятк- у лексемах типу *слоненятко*, *каченятко*, *їжаченя*.

–acchiotto: *lupo* – *lupacchiotto*, *вовк* – *вовча*, *вовченятко*; *volpe* – *volpacchiotto*, *лис* – *лисенятко*.

Очевидно, що цей суфікс в італійській мові не входить до синонімічного ряду разом із –otto, на відміну від їхніх українських аналогів.

Значення пестливості посилюється в утвореннях із суфіксом –ичк-а, поєднуючись із семантикою зменшеності, наприклад: *сестричка, sorellina*. Цей формант надає пестливого (рідше зменшено-пестливого значення) також тим словам з суфіксом –иц-я, які такого значення не виражають (*vedova – vedovella, вдовиця – вдовичка, черниця – черничка, monassa – monacella*). Крім значення пестливості, прихильності, слова із цим суфіксом у певних контекстах можуть виражати такі відтінки, як гордість, захоплення, замилювання: *моя сестричка, mia sorellina; гарна пташечка, iscellino bello*.

Категорії слів зі збільшено-згрубілим відтінком виражаються суфіксами: –one: *donna – donnona, ladro – ladrone*; –acchione: *frate – fratacchione*; –accio: *ragazzo – ragazzaccio; vecchio – vecchiccio, did – didugan*; –astro: *medico – medicastro*.

В українській мові оцінні назви осіб зі збільшено-згрубілим відтінком утворюються за невеликою кількістю типів, причому лише один з них є продуктивним – з суфіксом –ищ-е. Інші, такі як –иськ-о; –ак-а (–як-а); –уг-а (–юг-а) та форманти –иськ-о; –ан є менш вживаними: (*морозище, деревище, юрмище – юрмисько*). Як засіб вираження збільшеності й зневажливості поряд з –ищ-е використовується словотворчий формант –иськ-о, який має синонімічне значення (*парубчище – парубчисько, юрмище – юрмисько, друзяка, звір – звірюка, бандит – бандюга*).

Слова з відтінком зневажливості частіше вживають у розмовно-побутовому, публіцистичному та художньому стилях, як в українській так і в італійській мовах.

Помітно закономірність у тому, що суфікс –one відповідає українським –ищ, –иськ, які творять деривати із семантикою збільшеності: *тата – таттона; зисса – зиссоне*.

Українські аналоги теж можуть позначати позитивні та негативні відтінки: *хлопчище, дружище; бабисько, дідисько*.

В італійській мові суфікс –one комбінується з іншими суфіксами для посилення значення: *uoto – otaccio – otaccione; pazzo – pazzerello – pazzerellone*. В українській мові теж є таке явище: *дівча – дівчина – дівчинка – дівчиночка – дівчинонька*. А також, характерне чергування перед суфіксом –ищ-е г/ж, х/ш, к/ч, ц/ч (*хлопець – хлопчище, дівка – дівчище*).

Суфікс *-one* має властивість перетворювати прикметник на іменник: *pigro – pigrone*, *лінивий – ледар – ледашо – ледацюга*; *buono – bonaccione*, *добрий – добряк*. А от у слові *ragazzo* (*хлопець*) суфікс *-one* може викликати часткову зміну значення: *ragazzone – grande ragazzo* (*хлопчище*) та інше – зі зменшеним відтінком *ragazzo bonario* (*простодушна людина*).

-acchione має іронічну конотацію і може відтворюватись по-різному і не завжди за допомогою суфікса: *frate – fratacchione*, *монах – монашище*; *volpe – volpracchione*, *лис – старий лис*.

Італійський суфікс *-astro* вказує на зневажливе ставлення мовця до особи: *medico – medicastro*, *лікар – лікарюга*; *poeta – poetaastro*, *поет – рифмач, віршомаз*; очевидно, що похідне слово має зовсім іншу основу, ніж початкове, на відміну від італійського *poeta – poetaastro*.

Оцінні лексеми служать засобом вираження авторського ставлення до зображуваного, передаючи почуття, відчуття людини, особливості її світосприйняття. Очевидно, що вміле їх використання робить мову багатую, різнобарвною, емоційно насиченою.

Перспективи дослідження. Інформація може служити корисним матеріалом для подальших аналізів, спостережень та досліджень при вивченні морфології, зокрема іменника та його лексико-граматичних значень, дериватології, а особливо суфіксального способу словотворення, суфіксів із оцінним значенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сагач Г. М. Емоційні суфікси іменників на позначення позитивної суб'єктивної оцінки / Галина Михайлівна Сагач // Українська мова та література в школі. – 1975. – № 12. – С. 24–30.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови: [посібник] / Іван Романович Вихованець. – К., 2003. – 328 с.
3. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / Катерина Григорівна Городенська. – К., 2001. – 200 с.
4. Журавльова Н. М. Емоційно-експресивне суфіксальне словотворення іменників у мові українських народних ліричних пісень / Наталя Михайлівна Журавльова // Дослідження з словотвору та лексикології. – К., 1995. – С. 61–64.
5. Сікорська З. С. Іменники з суфіксами суб'єктивної оцінки в сучасній українській мові / Зінаїда Степанівна Сікорська // Мовознавство. – 2004. – № 6. – С. 13–23.
6. Словник труднощів української мови / [Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Пазяк О. М. та ін.; за ред. Єрмоленко С. Я.]. – К., 1989. – 336 с.
7. Український правопис. – [4-е вид., випр. і доп.]. – К., 1993. – 288 с.
8. Ющук І. П. Практикум з правопису української мови / Іван Пилипович Ющук. – [3-є вид.] – К., 2000. – 254 с.
9. Dardano M. Grammatica italiana con nozioni di linguista / Maurizio Dardano // La formazione delle parole. La suffissazione. – [3-d ed.]. – Bologna: Zanichelli, 2007. – 825 p.
10. Dizionario della lingua italiana / G. Devoto, G. C. Oli. – Firenze: Le Monnier, 2005. – 3188 p.
11. Dardano M. Grammatica italiana modulare / Maurizio Dardano. – Bologna: Zanichelli, 2006. – 532 p.
12. Trifone P. Grammatica italiana di base / Pietro Trifone. – Bologna: Zanichelli, 2005. – 336 p.